

JOSE GARMENDIA ARRUEBARRENA (1925-2005)

Jose Garmendia Arruebarrena 1925ean jaio zen Goierriko Zaldibia herrian. Gasteizko Seminarioan ikasi zuen eta 1950. urtean apaiztu ostean, Erromara joan zen, Teologia Doktorego eta Espiritualitatearen Historia ikasketak egitera. Gero, urte askotan Andaluzian finkatu zen, lehendabizi, Huelvako Mazagon herrian, kapilau izan zen. Ondoren, Sevilla, Huelva eta Cadiz probintzietako hainbat herritan ibili zen, misiolari bezala, 11 urtez. 1960. urtean, Buenos Airesera bidali zuten eta, gero, berriro Andaluziara itzuli zen. 1967tik 1969ra bitartean, Sevillako Unibertsitateko kapilau izan zen Garmendia eta 1969tik aurrera, 21 urtez, erlijio irakasle izan zen, Utrerako Institutuan, jubilatatu zen arte. Orduan itzuli zen Euskal Herrira, hiri honetara, hain zuzen, 1990ean.

Sevillan igarotako urte luzeek, hain zuzen ere, ikerketarako bidea zabaldu zioten. Berak azaltzen zuen bezala,

Euskaldunek, XVI, XVII eta XVIII. mendeetan Amerikarako bidean garrantzi handia izan zuten. Prestatutako jendea izatearen ospea zuten. Irakurtzen eta idazten zekiten gazte-tandik eta dirutza handiak egin zituzten. Indietako Artxihoan horren inguruko datu asko ze-
goen, ia inork aztertu ez zituenak oraindik, eta horretan hasi nintzen.

Izan ere, Indietako Artxihoak ikertu zituen, dedikazio osoz. *ABC* egunkariaren Sevillako edizioan gai horren inguruko artikulua ugari argitaratu zituen, horietatik 35 artikulutan euskaldunek Sevillan bete zuten lanaren ingurukoak azaltzen zituela. *Real Sociedad de Amigos del País*-en Buletinean ere 129 artikulua idatzi zituen, gai horri buruzkoak.

Bestalde, Juan Ignazio Iztueta Zaldibiako idazle eta dantza ikerlearen bizitza eta lana sakon ikertu zuen Garmendiak. Batez ere, horregatik izan zen ezaguna Garmendia. Horren emaitza dira, besteak beste, *Iztuetaren olerkiak*, *Iztueta, dantzarien maisu* eta *Miscelanea* eta *Iztueta al descubierto* izeneko liburuak. Iztuetaren jaiotzaren mendeurren ospakizunak -1945ean- Garmendiak berak antolatu zituen, Zaldibian.

Euskera Akademia honen agerkarian argitaratutako txosten eta artikulua andana ere oso interesgarria da, hain zuzen, haren ikerketen norabidea jakiteko. Ez bakarrik Iztuetari buruzko doenerdi lan, baita ere gutxi aztertutako gaiak, hala nola: «El euskera en el Archivo General de Indias; Euskaldun abizenak Sevillan eta Cadizen; El euskera en el valle de Cigoitia (Alava); Textos inéditos de autores vascos, Francisco Inazio Lardizabal-en lan eta idazkiez ezagutzen ez zirenen berri eta gauza batzuk; Dos salmos inéditos de Francisco Ignacio de Lardizabal; Algunas noticias inéditas sobre Agustín Pascual Iturriaga; Los restos de la biblioteca de Francisco Ignacio de Lardizabal; Jose Antonio de Azpiazu, euskerólogo»; Aizkibel azkoitiar jakintsuari buruzko hiru artikulua.

Sevillako Centro Vasco-Navarro izeneko elkartearen sortu zuen, 1972an.

Eusko Ikaskuntzaren, Eusko Jaurlaritzaren, Arabako Diputazioaren edota Euskaltzaindiaren agerkarietan ere argitaratu izan zituen lanak.

* * *

Jose Garmendia ezagutzeko parada Aita Luis Villasanteren bidez izan nuen Arantzazun, hara gutxienez hilerio Euskaltzainburuarekin «despatxatzera» joan ohi nintzenetariko batean. Hura, oporretan zegoen. Elkarrekin bazkaldu eta hiru-ok egun gogoangarria igaro genuen. Ondo aprobetxatu nuela uste dut, zeren eta handik gero-
ra gure arteko adiskidetasun beroa sortu baitzen, gutun harreman iraunkor eta guzti. Euskaldunok Ameriketara utzitako lorratzei buruz egindako ikerketa eta bibliografiaz nabarmenduko bagenitu norbaitzuek, bi azpimarratuko nituzke, Jon Bilbao Azkarreta, getxoztarra, nahiz eta Puerto Ricon sortua eta, Jose Garmendia Arruebarrena, zaldibiarrarra.

Garmendia Arruebarrena ez bakarrik ezagutzen genuen euskalgintza edo euskal kultura mundukook, baita ere Andaluziako ikerleek ere. Orain maiatzean etorriko dira sei urte opor hamabostaldia Sanlucar de Barramedan pasatu genuela. Egun baten, Puerto de Santa Mariara joan, beste zenbait euskal izenen artean Durango kalea ikusi, Udaletxera deitu, hiriko kronistarekin mintzatu eta honek, berehala, Garmendiarekiko eza-
gupidea azaldu zidan. Zaldibiarrari deitu eta biengandik enteratu nintzen, ez bakarrik durangar ospetsu bat, portu agintaria berau baizik eta euskaldun andana bat agertzen zela Puerto de Santa Maria hiri aberatsaren historian

(Oraindik kontserbatzen da haren hilobia aldare propio batean, familiaren eskudu eta guzti. Argitu nien, artxibozainari eta Jose Garmendiari, armarría, Izurtzako herriarena zela, beraz, pertsonaia Durangaldekoa bai, baina izurtzarra).

Biak gelditu ziren ikertzekotan. Cadiz hiriburuan pare bat egunetan izan ginen, baina han euskaldunak utzitako aztarna, kapera, erretaula eta jauregiren aurretiaz onura ateratzeko, ezinbestekoa suertatu zitzaidan Garmendia Larrañagaren idazlanak irakurrita izatea.

Cadizek izan omen zuen euskal exonimoa, gaur egun ahantzia, **Karize**, Sevillak ezagunagoa zuen bezalaxe, **Sibilia**. Honen aldaera bat Ihurreta eta Garaiko «Egun Zuri» erronda kantetan agertzen dela adierazi nion Garmendiari, hain zuzen, Antton Mari Aldekoa-Otalora, Gerediaga Elkarteko lehendakari-ohiak argitaratua: *Aratosteak Durangaldean / El carnaval en la Merindad de Durango*, Diversos autores, Durango, 1985. Berehala apuntatu zuen, doinu eta guzti:

Sibirija ta Granada,
urdaizpikoa ona da,
urdaizpikoa ona da baina,
hiru lukainkaz hoba da.

Eta exonomastika apur bat aztertu dugunok badakigu: «harremana non, exonimoa han». *Sibilia* eta *Karizeko* merkataritza eta itsas harremanak, batez ere giputz-bizkaitarrekin, inork ikertu baditu gure goierritarra izan da. Noski, «Boga boga» kantak esango lukeen bezala, Indietara joandako zientoka euskaldunen testamentu, gutun, dokumentu, aberastasun, nahiz pobrezia Hark estudiatu ditu. Gaur eta hemen, hainbeste liburuki eta aldizkaritan sakabanatutako haren idazlanak norbaitek batzea eta argitalpen bilduma baten paratzea eskatuko nuke, foru erakundearen babespean. Aitorpenik hoberena litzateke, Euskal Herriaren historiaren alderdi ez hain ezagutua eskura izango genuke eta.

Indietako Artxiboa, Sevilla eta Cadiz portu frankoak izan baziren ere Andaluziako haren lan egonaldi luzeko ikerketa fruituak, ezin dut haren beste uzta nagusia aipatzeke utzi, Juan Inazio Iztueta herrikidea, alegia. Inork aztertu, ikertu eta argitaratu badu XVIII.–XIX. mendeko zaldibiar famatu hura, Jose Garmendia izan da. Zinetan deienez «iztuetoologo» nagusia. Berak argitaratuko obra nagusiak aztertzea aski da, baita artikulu andana bat ere.

Ezagutzen nuen neurrian ez dut uste abertzalea zenik, baina bai euskaltzalea. Esango nuke Gipuzkoaren historian ugari izan diren ideologia tradizionalistako gizon jakitun eta kezkatu andanaren azkenetarikoa izan dela. Zoritxarez, azkenetarikoa esango nuke, «kasta» hau agortzera doala baitirudi. Euskal Herriarekiko kezka haren esaldi famatu baten mugatuko nuke, bai Villasantek ere askotan gogoratzen zuena eta, baita ere, Henrike Knörrek eta biok, berari entzunda, maiz komentatu duguna, bestalde: «euskaldunaren begia txikitu, laburtu da / el ojo del vasco se ha empequeñecido». Urrretxuarraren «eman da zabal zazu munduan fruitua» edo garaztarraren beste hura: «euskara jalgi hadi mundura» nahiago zituen, dirudienez.

Euskaltzaindiak, 1979ko abenduaren 20an izendatu zuen euskaltzain urgazle. 2005eko urtarrilaren 18an zendu zen, hemen, Donostian.

Euskal Herriak eta, bereziki, Gipuzkoak eta, Zaldibia haren jaioterriak, euskalari jakintsu bat, ikertzaile trebea, galdu dute aurtengo neguan Jose Garmendia Arruebarrenarekin. Gipuzkoarren Etxe Nagusi honetan esan dezaket, Probintziak, berari esatean gustatzen zitzaion bezala, zor diola oroimen koskor hau baino zerbait gehiago. Gauza bera, Zaldibiako Udalak ere, zeren eta bertako seme argienetarikoa izan baita.

* * *

Argitaratutako lan aipagarrienak

a) Gipuzkoaz eta beste

- «Francisco Ignacio de Jáuregui autor de Galbarioco Bidea». *La gran Enciclopedia Vasca*, 1968 (III); 74-88.
- «Carta de antología de un vasco. De D. Juan Idiáquez a su hijo (1587)». *La gran Enciclopedia Vasca*, 1968 (III); 305-306.
- «Alegría de Oria en una monografía del siglo XVIII [de F.X. de Iriarte Artano]». *BSVAP*, 1974 (XXX); 431-464.
- «Índice de la producción literaria crítico-musical de don Norberto Almandoz». *BSVAP*, 1974 (XXX); 493-503.
- «Librería de Irisarri». *BSVAP*, 1975 (XXXXI); 589-590.
- «Sobre el autor de Testamentu zar eta berrico condaira [F. I. Lardizabal]». In: *Le-kuona'tar Manuel jaunaren omenezko idazki-bilduma*. Tolosa: Juan José Garmendia, Técnicas de Difusión, 1977, T. III; 157-168.
- «Mandato sobre predicación en lengua vasca [Uxue, Nafarroa]». *BSVAP*, 1977 (XX-XIII); 578-579.
- «Antonio de Gaztañeta Yturrialzaga, capitán y pilotu mayor de la Real Armada del mar Océano». *BSVAP*, 1979 (XXXV); 272-278.
- «Precisiones en torno al procedimiento de *Maragato* [Pedro Piñeiro] por Fray Pedro [de Argaya] de Zaldivia». *BSVAP*, 1979 (XXXV); 288-294.
- «Apuntes históricos sobre el cultivo del vascuence». *BSVAP*, 1979 (XXXV); 554-556.
- «El azcoitiano Juan López de Recalde». *BSVAP*, 1980 (XXXVI); 402-405. «Addenda a la nota sobre López de Recalde». *BSVAP*, 1981 (XXXVII); 609.
- «Pedro Angel de Albisu, un arquitecto desconocido». *BSVAP*, 1980 (XXXVI); 406-407.
- «Noticias desconocidas sobre Francisco Ignacio de Lardizabal». *BSVAP*, 1980 (XXXVI); 407-408.
- «Francisco Inazio Lardizabal-en lan eta idazkiez ezagutzen ez diren berri eta gauza batzuk». *Euskera*, 26. libk. (1981, 2); 795-797.
- «Apellidos vascos poco frecuentes». *ASJU*, 1982 (16); 247-261.
- «Correspondencia con los jueces de arribadas en San Sebastián». *Bol. Estudios Históricos sobre San Sebastián*, 1982-1983 (16-17); 657-689.
- «Alava en las congregaciones o hermandades vascas fuera de las provincias». In: Congreso de Estudios Históricos, [Gasteiz]: Diputación Foral de Alava = Arabako Foru Aldundia, [1985].

- «Andres de Poza en Flandes: una etapa de su vida casi desconocida». *Euskera*, 33. libk. (1988, 2); 569-621.
- «Encargo de armas a las Reales Fábricas de Plasencia en el año 1687». *BSVAP*, 1988 (XXXIV); 233-238.
- «Diego de Iparaguirre, apuntes sobre su obra». *Bidasoako Ikaskuntzen Aldizkaria*, 1989 (6); 227-238.
- «Textos inéditos de autores vascos». *Euskera*, 38. libk. (1993, 1); 151-65.
- «El euskera en el Valle de Cigoitia (Alava)». *Euskera*, 28. libk. (1993, 3); 471-476.
- «Un inédito de Aizquibel». *Euskera*, 39. libk. (1994, 2); 487-499.
- «Jose Antonio de Aspiazu euskerólogo». *Euskera*, 40. libk. (1995,1); 417-425.
- «Los restos de la biblioteca de Francisco Ignacio de Lardizabal». *Euskera*, 41. libk. (1996, 3); 1001-1005.
- «Dos salmos inéditos de Francisco de Lardizabal». *Euskera*, 42.libk. (1997, 3); 713-715.
- «Algunas noticias inéditas sobre Pascual Iturriaga». *Euskera*, 42. libk. (1997, 3); 717-720.
- «Cristobal de Rojas y Sandoval: un Arzobispo ilustre de Fuenterrabía». *BSVAP*, 1998 (LIV); 421-434.
- «Juan Bautista de Zuloaga». *BSVAP*, 2000 (LVI); 159-166.

b) Iztuetaz

- *Obras inéditas de Iztueta (poesía, correspondencia, testamentos)*. Bilbao: La Gran Enciclopedia Vasca, 1968.
- «Guipuzkoako dantza gogoangarrien kondaira». *La gran Enciclopedia Vasca*, 1970 (IV); 715-757.
- «Noticias sobre Iztueta en los Resgistros de las Juntas Generales de Gipuzkoa». *BSVAP*, 1974 (XXX); 467-470.
- «Sobre unos originales de *Guipuzcoa-co Condaira* de Iztueta». *ASJU*, 1976 (X); 199-208.
- «Documentos relacionados con Juan Ignacio de Iztueta y sus familiares». *BSVAP*, 1976 (XXXII); 589-592.
- «Relacion de los curas de Guipúzcoa. Un Trabajo inédito de Juan Ignacio de Iztueta». *BSVAP*, 1977 (XXXIII); 179-203.
- «Una dedicatoria inédita de Gipuzcoa-co dantza». *BSVAP*, 1977 (XXXIII); 545-549.
- «En torno a las letras del libro de las melodías de las danzas». *Guipuzcoa*, 1977 (nº 25); 12-13.
- *Iztueta'ren olerkiak*. Tolosa: Librería Técnicas de Difusión, L.G. 1978.
- «Iztueta, credibilidad de su Gipuzkoa-ko dantzak: su influencia en el folklore de su tiempo» *Cuadernos de sección. Folklore*. 1983 (1); 29-45.
- «Andoain en la obra de Iztueta». *Leyçaur*, 1990 (6); 249-253.
- «Iztuetaren *Gipuzkoako condaira*-ren inguruan». *Euskera*, 38. libk. (1993, 1).

- «Aizquibel e Iztueta». *Euskera*, 39. libk. (1994, 2); 501-503.
- *Juan Ignazio Iztueta, dantzarien maisu & miscelánea*. Zaldibia: Iztueta Fundazioa, 1995.
- «Iztueta y sus estrofas acerca de las cabras». *Euskera*, 40. libk. (1995, 2-3); 1059-1064.
- «Iztueta y el euskera». *Euskera*, 41. libk. (1996, 3); 1007-1011.
- «Aspectos de la personalidad de Iztueta». *Euskera*, 41. libk. (1996, 3); 1013-1021.
- «Dos personajes enfrentados, Juan Ignacio de Iztueta y el Rector de Azpeitia». *Euskera*. 42. libk (1997, 3).
- «Iztueta «afrancesado» en Azpeitia y en San Sebastián». *Bol. de Estudios Históricos sobre San Sebastián*, 1999 (33); 591-606.
- «Mujeres e hijos de Iztueta». *BSVAP*, 2000 (LVI); 295-300.
- «El folklorista Iztueta, maestro de niños». *BSVAP*, 2001 (LVII); 109-121.

c) Amerika eta Andalusia

- «Libros de hidalguías vascas en el Archivo Municipal de Cádiz». *BSVAP*, 1974 (XXX); 467-170.
- «Cargadores vascos a Indias en Sevilla». *BSVAP*, 1976 (XXXII); 582-584.
- «Nómina de Indianos en el Archivo Municipal de Villafranca de Ordizia». *BSVAP*, 1977 (XXXII); 250-252.
- «Títulos y cargos de vascos en Cádiz». *BSVAP*, 1977 (XXXIII); 267-268.
- «La Cofradía del Santísimo Cristo de la Humildad y Paciencia de los vascos en Cádiz de 1700 en adelante» *BSVAP*, 1978 (XXXIV); 375-412.
- «La Cofradía del Santísimo Cristo de la Humildad y Paciencia de los vascos en Cádiz. Índice algunos cofrades». *BSVAP*, 1979 (XXXV); 119-140.
- «Dos hijos ilustres de Vergara [Miguel Arricruz eta Juan Bautista Elústiza Ganchequi, Cadizen]». *BSVAP*, 1979 (XXXV); 283-285.
- «El Caballero Domingo de Urbizu». *BSVAP*, 1979 (XXXV); 285-288.
- «Documentos inéditos de la Congregación de los Vizcaínos en Sevilla». I. *BSVAP*, 1979 (XXXV); 405-442 – II. *BSVAP*, 1980 (XXXVI); 219-233.
- «Los Ibarburu y Galdona de Motrico». *BSVAP*, 1979 (XXXV); 279-283.
- «Exportación y exportadores vascos a las Indias». *BSVAP*, 1979 (XXXV); 561-569.
- «Vascos en Lebrija». *BSVAP*, 1980 (XXXVI); 423-426.
- «Los vascos en algunas guías de Cádiz». *BSVAP*, 1980 (XXXVI); 426-436.
- «Presencia vasca en Sevilla durante el siglo XVIII (1698-1785)». *BSVAP*, 1981 (XXXVII); 429-512.
- «Euskaldun abizenak Sevilla'n eta Cadiz'en». *Euskera*, 26. libk. (1981, 1); 245-278.
- *Catálogo de los vascos en el Archivo General de Indias (Sevilla)*. San Sebastián: Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País, 1983-1984.
- «Comerciantes vascos en la segunda mitad del siglo XVIII en Cádiz». *BSVAP*, 1986 (XXXIX); 686-688.

- «El euskera en el Archivo General de Indias (Sevilla)». *Euskera*, 31. libk. (1986, 1); 191-193.
- *Vascos en Cádiz (siglos XVII-XVIII)*. San Sebastián-Donostia: Doctor Camino de Historia Donostiarra, 1986.
- «La Compañía de Caracas y familias donostiarras (1784-1798)». *Bol. de Estudios Históricos sobre San Saebastián*, 1987 (21); 517-540.
- «Documentos de donostiarras en el Archivo de Indias». *Bol. de Estudios Históricos sobre San Saebastián*, 1988 (22); 435-453.
- *Cádiz, los vascos y la carrera de Indias*. San Sebastián: Eusko Ikaskuntza, 1989.
- *Diccionario biográfico vasco: méritos, servicios y bienes de los vascos en el Archivo General de Indias*. San Sebastián: Eusko Ikaskuntza, 1989.
- «Cartas de M Eusebia de Eliza a Veracruz». *BSVAP*, 1989 (XXXXV); 119-145.
- *Tomás Ruiz de Apodaca, un comerciante alavés con Indias (1709-1767)*. Gasteiz: Arabako Foru Aldundia, Kultura Saila, 1990.
- «Algunos iruindarras de la diáspora». *Bidasoako ikaskuntzen aldizkaria*, Año 8, n. 9 (dic. 1991), 59-70.
- «Documentos sobre el País Vasco en el Archivo de Protocolos de Sevilla». *RIEV*, 1993 (año, 41, t. 38); 220-245.
- «Donostiarras en Cádiz y San Fernando». *Bol. de estudios Históricos sobre San Saebastián*, 1996 (30); 627-663.
- *Guía de vascos en el Archivo General de Indias de Sevilla*. Madrid: Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País, Delegación en Corte, 1999

Donostian, 2005eko apirilaren 22an

Jose Luis Lizundia